

Haugianerkvinnen Sara Oust (1778-1822)

Skrevet av Ingrid Petronille Røe og Inger Karin Røe Ødegård.

Det er tatt med informasjon om Hans Nielsen Hauge og haugianerbevegelsen for å sette Sara Oust inn i en større sammenheng. Flere kilder bygger på muntlige overleveringer. For å framskaffe flere sikre data er det behov for mer forskning når det gjelder både Sara og haugianerbevegelsen i Nord-Østerdal.

Familie og bosted

Sara Oust ble født og vokste opp på gården Ousta i Vingelen i Nord-Østerdal. I dag er gården fredet. Bygda ligger i Tolga kommune, som er en del av Fjellregionen med Røros og Tynset som sentre. Saras foreldre var Engebret Engebretsen Vingelen og Mari Persdatter Røe (Gammelstu). Faren døde da hun var 7 år. I 1805 giftet hun seg med Ola Toresen Røe (Utistuhaugen). Sara var 34 år da hun fikk sitt første barn, noe som var høyst uvanlig på den tiden. Ekteparet fikk tre døtre, men den førstefødte døde etter få måneder. Etter at Saras mor hadde giftet seg på nytt ble halve Ousta fradelt, og Sara og Ola bygde opp gården Oust. I dagligtale heter den Oustutrøa. Det gjøres oppmerksom på at Sara i flere kilder omtales med etternavnet Ousten og Ust.

Foregangskvinne

I vår tid kan Sara Oust beskrives som en foregangskvinne når det gjelder både samfunnsmessige- og kvinnepolitiske forhold. Hun var haugianernes leder i Nord-Østerdal. Bevegelsen stod sterkt i dette området, og utmerket seg med kvinners fremtredende rolle. Wiig Sjursen (1997, s. 130) beskriver Sara som kanskje den mest kjente og avholdte av pionerpredikantene i Norge. Hun framstår som en modig kvinne med integritet og pågangsmot. Følgende stikkord blir ofte brukt i beskrivelsen av henne: Evnerik, talefør, vinnende vesen, god samtalepartner og sjelesørger samt flink når det gjaldt praktiske gjøremål. Sara tiet ikke i forsamlinger, og hun holdt seg heller ikke til datidens naturlige gjøremål for kvinner. Hun ble ofte brukt som rådgiver og talskvinne av de som hadde behov for å ta opp saker med øvrigheten. Det hevdes at Sara hadde stor tillit blant bygdefolket. Hun skrev flere salmer og en av disse er bevart. Det beskrives at Sara gjorde inntrykk på både lensmenn og prester med sang og sine talegaver.

Sosial entreprenør

En sosial entreprenør kjennetegnes av at vedkommende ser muligheter, gjør noe aktivt med dem og skaper verdier for flere enn seg selv. Sara Oust kan beskrives som en sosial entreprenør. Hun startet gruvedrift i samarbeid med andre haugianere, noe som resulterte i bedre levekår for mange. Sara arbeidet for at folk skulle få det bedre både materielt og åndelig. Hun skapte også merverdi av de mulighetene som fantes, blant annet ved å produsere smør og ost. Produktene ble blant annet solgt på Røros og i Trondheim.

Haugiansk feminisme

Den haugianske feminismen blir omtalt som en grasrotfeminisme der mobilisering og ikke offentlige posisjoner var målsettingen. Hans Nielsen Huges kvinnesyn fikk stor betydning for Sara Ousts liv. Han var for likestilling mellom kjønnene, noe som var et radikalt standpunkt på den tiden. Hauge var først og fremst opptatt av likeverd. I biografien om Hans Nielsen Hauge skriver Kullerud (1996, s. 327) at han må ha vært en av de første som bidro til likestilling. Kullerud mener det er oppsiktsvekkende at kirkehistorien har viet Huges syn på kvinners rolle og haugianerkvinnene så lite oppmerksomhet. Han hevder at det ikke passet inn i den Johnsonske indremisjonsvekkelse. Hoem (2016) mener at

likestillingskampen ikke startet på 1880-tallet, men allerede på slutten av 1700-tallet. I denne forbindelse viser han til Sara Oust og de andre kvinnelige lederne i haugianerbevegelsen. Noen haugianere skal ha oppsøkt Hauge på en av hans reiser gjennom Gudbrandsdalen. De mente det var uverdigg at Sara reiste rundt og snakket på møter fordi hun var kvinne. Men, det var ikke noe støtte å hente hos Hauge. Ved flere anledninger skrev han til sine venner at mannen måtte lære seg huslige gjøremål og kvinner utarbeid. Dette fordi det kunne bli bruk for slike ferdigheter i forbindelse med sykdom eller krig.

I tiden etter den første generasjonen med haugianere forsvant de kvinnelige predikantene. Mange av kirkens menn uttalte seg svært negativt om kvinners forkynning i haugianerbevegelsen. Biskop Anton Christian Bangs karakteriserte kvinnenens virksomhet som et misgrep.

Holdninger og verdier i haugianerbevegelsen - aktuelt i vår tid

Noen sentrale stikkord når det gjelder Hans Nielsen Huges verdier og holdninger var fellesskap, ytringsfrihet, solidaritet, omsorg, inkludering, demokrati, etikk, likeverd, samfunnsansvar, menneskerettigheter, entreprenørskap, likestilling, myndiggjøring, nøysomhet og vern av naturressurser. Det var maktpåliggende for Hauge at bevegelsen skulle preges av fellesskapsfølelse og omsorg, ikke egoisme og individualistiske holdninger. Han praktiserte inkluderende arbeidsliv. Det ble ansatt kvinner, mennesker med nedsatt funksjonsevne, barn og eldre. Haugianerne skulle tjene sine medmennesker og hjelpe andre til bedre levekår. Det overordnede prinsippet var hjelp til selvhjelp.

Hauge tok et oppgjør med materialisme. Han mente at eiendom, kapital, evner og arbeidskraft skulle forvaltes slik at det fikk positiv virkning for fellesskapet, både i det haugianske nettverket og storsamfunnet. Det var viktig for ham at organisasjonskulturen skulle preges av verdier, selvstyrte medarbeidere og et godt arbeidsmiljø. Myndiggjøring (empowerment) stod sentralt. Haugianerbevegelsen bidro til at mange etter hvert turte å stole på egne krefter og handle på selvstendig grunnlag. Mange av de verdiene og holdningene som Hans Nielsen Hauge og bevegelsen stod for er like aktuelle i dag.

Haugianske familier

I følge Haukland (2015, s. 150) finnes det tre særtrekk ved de haugianske familiene. Det er likeverdstanden, ansvar for medmenneskers velferd som ikke tilhørte husstanden samt en sterk lese- og skrivekultur. Kvinnene ble myndiggjorte, noe som blant annet resulterte i at de kunne lede, forkynne og forfatte. Hjemmene fungerte som bibliotek, skolestue, sosialkontor, bedehus, gjestgiveri, barne- og ungdomshjem i ett og samme hus. Fattige møtte bokverdenen for første gang. De lærte å lese og skrive.

Trussel mot det bestående

Haugianerbevegelsen utviklet seg til å bli en stor folkebevegelse og maktfaktor. Hans Nielsen Hauge og haugianerne ble en trussel mot det bestående. De ble holdt under stadig oppsyn og forfulgt. I januar 1805 ble Konventikkelplakaten lest opp tre ganger ved Vingelen kirke. Dette var en forordning fra 1741 som innebar at presten, kateketen eller en annen person som presten hadde godkjent måtte være til stede på samlinger. Kvinner kunne ikke delta uten tillatelse fra mannen. Menn og kvinner kunne ikke være på samme møte. Det var forbudt å reise omkring alene eller sammen med andre. I følge Konventikkelplakaten skulle især kvinner og ugifte holde seg hjemme.

Tro

Biskop Anton Christian Bangs Haugebiografi fra 1874 la grunnlaget for synet på Hans Nielsen Hauge og haugianerne. Bang tolket ham inn i den Johnsonske pietistiske vekkelsesbevegelsen, noe som ga et fortegnet bilde. Bang omtaler også Huges opprør mot prestene som teologisk strid. Kullerud og

Mølleløkken mener imidlertid at det mer er å forstå som et opprør mot at prestene var embetsmenn og statens tjenere. Kullerud hevder at Hans Nielsen Hauge flyttet religionen og bruken av den fra øvrigheten til folket, noe han omtaler som revolusjonært i et eneveldig system. Hauge representerte en åndelig frigjøring. I den ene bygdeboka for Vingelen heter det: «Me møtar i Sara Oust og hennar livsførsel ein rik og sund kristendom. Det er ei songglad sjel som blenkjer fram i skuggen av krig, dyrtid, og åndeleg trongsyn». Sara framstår som et medmenneske som representerte noe annet enn strenghet og straff. Dette måtte oppleves befriende. Hans Nielsen Hauge holdt fast ved at statskirken var viktig. Til tross for at han og haugianerne møtte størst motstand fra kirkelig hold, forble de likevel ivrige kirkegjengere.

Det er viktig å understreke at det er mange innenfor Den norske kirke som har vært og er engasjert i Hans Nielsen Hauge, haugianerbevegelsen og kvinnene i bevegelsen. I Innlandet gjelder det blant annet biskop Solveig Fiske og prest Arne O. Bakken.

Møttes Sara Oust og Hans Nielsen Hauge?

Det er mye som kan tyde på at Sara møtte Hans Nielsen Hauge på Oppdal i 1803. Hun gikk dit sammen med Esten Olsen Røe (Stornorsa). Det er usikkert om Hauge var i Vingelen, men det har imidlertid vært en sterk muntlig tradisjon om at så var tilfelle. Besøket er omtalt i bygdebøker og flere andre kilder.

Reiser

Sara var i begynnelsen av 20-årene da haugianerbevegelsen vekket hennes interesse. Hun var en av de første kvinnene i Norge som reiste rundt for å snakke med mennesker, også alene. Sara besøkte blant annet Haltdalen, Gauldalen, Trondheim og Oppdal. I Drivdalen vandret hun sammen med Randi Persdatter Hevle som var fra Oppdal. Sara reiste også sammen med Kirsten Fossen fra Kvikne. Sara og haugianerne var under stadig oppsyn for sin virksomhet. En gang ble hun fengslet. Dette skjedde i en bygd i Sør-Trøndelag.

Kobbergruva

Kobbergruva i Vingelen var eid av Røros Kobberverk. Den ble startet på slutten av 1700-tallet, men avviklet etter kort tid. Kanskje fordi det var mer kobbermalm å hente andre steder. Etter at gruvedriften hadde ligget brakk i flere år, startet haugianerne opp igjen virksomheten i 1804. Linda Helen Haukeland omtaler Sara som lederen. Etter en tid krevde Røros Kobberverk å få gruva tilbake. Haugianerne motsatte seg dette, men fikk ikke innvilget søknaden som ble levert til Rentekammeret. Frederiks Gaves Kobberverk i Folldal drev gruva fra 1806.

Noen må gå foran. Spelet om Sara Oust

I 2011 var det urframføring av friluftsteateret «Noen må gå foran. Spelet om Sara Oust». Det ble framført i de to påfølgende årene. Rolf Norsen hadde manuskript og regi, Tone Hulbækmo var musikalsk leder og komponist, Ingunn Løvold spilte rollen som Sara og Andreas Moen samt søsknene Rønnaug, Kjersti og Lars Tingelstad spilte flere roller. Helga Reidun Nasset fra Anno Musea i Nord-Østerdalen var ansvarlig for kostymene. Spelet skjedde på tunet i Ousta, som var Saras barndomshjem. Noen av de som holdt tale var biskop Solveig Fiske og Ole Andreas Mølleløkken. Sistnevnte er Hans Nielsen Huges tipp-tippoldebarn.

Sara Ousts brudekrans

Brudekransen består av blomster av silkepapir og tekstiler, sannsynligvis såkalte Nürnbergroser samt glassperler. Den har rester etter et silkebånd som ble brukt til knyting. Brudekranser av denne typen er kjent både fra Tolga, Os, Røros og enkelte andre steder i landet. Kranser ble stadig mer utbredt på 1800-tallet. Den kan ha blitt kjøpt på Røros eller i Trondheim. Norsk institutt for bunad og folkedrakt sier at det hører med til unntaket at det foreligger så mange opplysninger om eieren som i dette

tilfellet. I følge Anno Musea i Nord-Østerdalen er det vanskelig å si noe om hvordan Sara så ut som brud, fordi kildematerialet er for dårlig. Kransen er blitt restaurert av Rørosmuseet, og oppbevares i Vingelen kirke- og skolemuseum.

Minnesteiner

Det finnes to minnesteiner om Sara Oust i Vingelen. I 1972 tok noen av Sara Ousts tippoldebarn initiativ til å reise en minnestein på Oustrøa, gården som Sara og ektemannen bygde opp. Den består av tre deler. Foten er bygd av små, runde steiner som symboliserer Saras venner. Over er det plassert en kvernstein som skal minne om haugianernes nære kontakt med jord og natur. Øverst står det en rundslipt naturstein som uttrykker evighetsperspektivet i deres ånd.

Minnesteinen ved Vingelen kirke ble avduket i 1973. Bronserelieffet er laget av Eystein Vingelsgaard.

Gravstein

I 2013 ble Sara Ousts gravstein gjenfunnet på den gamle kirkegården. Inskripsjonen ble tydet til: «Her under hviler de jordiske levninger af den salig kone Sara Embretsdatter Vindgelen som døde den 25. octob. 1822 45 aar». Gravsteinen oppbevares i dag i Vingelen kirke- og skolemuseum. Det gjøres oppmerksom på at det i kilder foreligger ulik informasjon om inskripsjonen når det gjelder Saras etternavn og alder.

Litteraturliste

- Alander, A. (2006). «Gruvedrifta i Vingelen». Vingelen Bygdeboknemnd. Bygdebok Vingelen. 2006.
- Bakken, A. O. (1973). «Haugianerne i Nord-Østerdal de første årene og lederen Sara Oust 1778-1822». 1973.
- Bakken, A. O. (2011). «Haugianerne i Nord-Østerdal de første årene og lederen Sara Oust 1778-1822». Revidert utgave. 2011.
- Misje Bergem, I. (2019, 11. juni). «Hauges anvendelige ettermæle». Vårt Land.
- Dahle, H. C. (1894). «Røros Kobberverk 1644-1894». 1894.
- Eggen, E. (1968). «Vingelen. Sogeminner frå heimbygda», s. 61. Nemnda for Vingelsboka. 1968.
- Eggen, E. (1961). «I faret etter Hans Nielsen Hauge på ferdene hans i Nord-Østerdal og Trøndelag». Årbok for Glåmdalen 1961.
- Eggen, E. (1937, 24. desember). «Haugianarkvinna Sara Oust frå Vingelen». Fjell-Ljom 1937.
- Morken Farstad, E. (2018, 30. januar). «Sjølv Paulus kunne ta feil». Klassekampen 2018.
- Morken Farstad, E. (2019, 7. mai). «Haugerørsla, KrF og den tradisjonelle familien». Vårt Land 2019.
- Finne, P. M. (2000). «Haugianismen som utviklingsfaktor i Nord-Østerdalen». Årbok for Nord-Østerdalen 2000.
- Fiske, S. (1980). «Kvinner i Haugerørsla, spesialavhandling i kyrkjesoge på Menighetsfakultetet». 1980.
- Golf, O. (1998). «Den haugianske kvinnebevegelse». 1998.
- Golf, O. (2006). «Vekkerøst fra kvinner i Hans Nielsen Hauges fotspor». 2006.
- Grytten, O. og Masvie, A. (2014, 13. mai). «Produktivitetskoden». Klassekampen 2014.
- Haugeinstituttet. (2016). «Hans Nielsen Hauge på vandring i Norge og Danmark 1996-1804». 2016.
- Haukland, L. H. (2014). «Spor av haugiansk feminisme». Kirke og kultur 4/2014.
- Haukland, L.H. (2015). «Det haugianske familielivet». I S. Ravnåsen (red.) «Ånd og hånd. Hans Nielsen Hauges etikk for liv og virke». 2015.
- Heggtveit, H. G. (1911). «Den norske Kirke i det nittende Aarhundrede: et Bidrag til dens Historie: Bind 1: Haugianismens Tid: første Halvdel, 1796-1820». 1911.
- Hoem, E. (2016, 18. mars). «Et levende håp». Dagens perspektiv.
- Hoem, E. (2014, 5. april). «Predikant Sara Oust». Klassekampen.

Hvidsten, L. J. (red.). (2006). «Noen må gå foran. Festskrift til Rosemarie Køhn». 2006.

Jørgensen, T. B. (2019, 8. mai). «Brobyggeren Hans Nielsen Hauge?». Vårt Land.

Krohn, R. (1963, 22. august). «På sporet etter haugianere i Østerdalen». Hamar Arbeiderblad.

Kullerud, D. (1996). «Hans Nielsen Hauge. Mannen som vekket Norge». 1996.

Liland, Truls. (2019, 22. mai). «En haugiansk næringspolitikk». Vårt Land.

Lokalhistoriewiki.no. (2019, 28. februar). «Vingelen kopargruve». Hentet fra www.lokalhistoriewiki.no.

Lokalhistoriewiki.no. (2018, 17. november). «Sara Oust». Hentet fra www.lokalhistoriewiki.no.

Mølleløkken, O. A. (2011, 1. juli). Manuskript om Hans Nielsen Hauge. Tale i Vingelen. 2011.

Nygård, J. H. (1949). Forfatter av «Haltdalen og haltdalingen». Bind 1. Utgitt av Bygdeboknemnda for Haltdalen. 1949.

Ravnåsen, S. (2002). «Ånd og hånd. Hans Nielsen Huges etikk for ledelse og næringsliv». 2002.

Ravnåsen, S. (2015). «Ånd og hånd. Hans Nielsen Huges etikk for liv og virke». Revidert utgave. 2015.

Repstad, P. (2017, 21. desember). «Fortida er aldri helt hva den var». Vårt Land.

Sagbakken, S. (1980). «Gruveindustrien i Nord-Østerdalen gjennom tidene». Årbok for Nord-Østerdalen 1980.

Salbu, S. (1990). «Kvinner med tæl». Årbok for Nord-Østerdalen 1990.

Wiig Sjursen, F. (1997). «Den haugianske periode, 1796-ca 1850 : nr. 5 : Artikler om Hans Nielsen Hauge, haugianismen og bevegelsens betydning for kultur og opplysningsarbeid». 1997.

Skartveit, A. (2011, 7. mai). «Grete Waitz og Sara Oust». Vårt Land.

Stubø, I. (2000). «Kvinner i Haugebevegelsen». Prismet, pedagogisk tidsskrift 4/2000.

Store norske leksikon. (2019, 19. mars). «Sara Oust». Hentet fra www.snl.no.

Supphellen, M. og Lunde, E. (2019, 18. mai). «Hans Nielsen Hauge som inspirasjon for en tredje vei». Vårt Land.

Vingelen Bygdeboknemnd (2006). Bygdebok Vingelen. 2006.

Østigaard, A. D. (2009, 13. februar). «Sara Oust». Hentet fra www.snl.no. Norsk biografisk leksikon. 2009.

Østigaard, A. D. (2012-2015). «Haugianerne i Nord-Østerdalen», «Hans Nielsen Hauge på heimebane», «Haugianerne i Fjellheimen», «Predikanten Sara Oust», «Sara Oust». 16 artikler i menighetsbladet «Vegen» for Tynset kommune. Publisert i perioden 2012-2015.